

***UNA BREU HISTÒRIA PERSONAL DEL
NOSTRE PAÍS: ENTREVISTA A
VICENÇ NAVARRO DE L'ELVIRA DE
MIGUEL***

BREU NOTA PERSONAL

Procedeixo d'una família que no veu amb bons ulls que un parli de si mateix. Per aquest motiu a la meua avançada edat – vuitanta anys- no em veia escrivint una biografia. Ara bé, alguns amics m'han convençut que hi ha certa incoherència entre el meu èmfasi a recuperar la memòria històrica (encoratjant les persones republicanes que van viure la història d'aquest país que escrivissin sobre les seves experiències), i que jo no faci el mateix. Per aquest motiu per fi vaig acceptar la invitació de la periodista Elvira de Miguel, que volia fer una publicació sobre les experiències que jo he viscut, explicades en una dimensió biogràfica. I va ser així com ens vam passar força hores parlant, no tant de mi, encara que també, sinó del context polític que va anar configurant les nostres vides durant més de mig segle. Espero, doncs, que els lectors d'aquestes pàgines –i molt especialment els joves- aprenguin una mica de la història de la segona part del segle XX i dels inicis de l'actual a Catalunya, a Espanya i als diferents països i continents en què he viscut i/o treballat. El lector veurà que em centro i desenvolupo amb major extensió la part de la meua infància i joventut, i molt més breument la part internacional de la meua biografia. Això respon a la meua preocupació derivada del fet que he pogut comprovar a la meua vida professional (que comporta grans espais d'intercanvi d'idees i experiències amb gent jove) que la gran majoria de la gent jove no coneix la història d'aquest país. El domini de les forces conservadores a la majoria d'institucions reproductores d'informació i valors explica que els hagin robat la seva pròpia història. Per aquest motiu poso èmfasi en la història de Catalunya i d'Espanya, tal com jo la vaig viure. La part internacional apareix primordialment pel fet que pot ajudar també a entendre el nostre país. Espero que ho hagi aconseguit. Però serà el lector qui ho jutjarà.

En aquest exercici vull mostrar el meu agraïment, a més a més de a l'Elvira de Miguel, al Nil Barutel i a en Pol Carrión, col·laboradors del meu equip, l'assistència dels quals a l'hora de recollir dades i editar el volum final ha estat essencial per poder produir el manuscrit definitiu.

Barcelona, cinc de setembre de l'any dos mil disset

Taula de continguts

Per què vaig marxar del nostre país: la repressió durant la dictadura	5
La immodèlica transició de la dictadura a la democràcia, que no va trencar amb el silenci i la por	8
El que es vol oblidar de la República	10
El meu pare i la meva mare: mestres compromesos amb l'escola pública republicana	12
Les reformes educatives de la República	15
La repressió dels mestres a la República	17
La repressió contra els meus pares i els mestres de la República	19
Els responsables de la repressió: els poders de sempre.....	20
El barri barceloní que em va marcar molt: la Sagrera durant la dictadura	25
Els meus estudis de batxillerat	28
El règim dictatorial va ser un règim totalitari i no només autoritari	30
La meva etapa universitària: la infiltració del SUT per part de la resistència antifeixista.....	32
L'incomprès (a Espanya i Catalunya) tema nacional	36
El meu treball al SUT i com a metge al Somorrostro	38
La meva anada a Suècia: el principi de l'exili	39
L'etapa britànica	43
La meva anada a les Amèriques	43
El meu retorn a Espanya	47
La urgent i necessària segona Transició	49

Per què vaig marxar del nostre país: la repressió durant la dictadura

En una de les batudes de la Brigada Político-social –que era la policia política del règim- van començar a detenir companys i companyes, i al témer que em detinguessin a mi també, vaig marxar ràpidament d'Espanya. Recordaré sempre aquell dia, un dia plujós d'estiu de l'any mil nou-cents seixanta-dos.

Érem els hereus dels nostres pares, que van perdre la seva lluita defensant la República enfront del cop feixista que va imposar una de les dictadures més sagnants que Europa hagi conegut al segle XX. La repressió va ser constant. I abastava totes les dimensions de la societat i de l'ésser humà. Va ser en aquell dia plujós quan va començar el meu llarg exili, que jo vaig creure que seria curt, ja que tots els que lluitàvem en contra d'aquella dictadura crèiem –en realitat, necessitàvem creure- que la dictadura acabaria aviat, la qual cosa justificava el nostre sacrifici. El dictador i la dictadura, no obstant això, eren eterns. Aquest exili va durar més de tres dècades.

Vaig ser a Suècia perquè les esquerres sueques, tant el govern socialdemòcrata com el Partit Comunista, sempre havien ajudat les forces democràtiques antifeixistes. Va ser així com vaig conèixer la que ha estat durant més de mig segle la meva esposa, l'Anneli Holttta, que ens va ajudar molt en aquella lluita.

El meu exili va ser suportable, tot i que, més tard, em va doldre que els meus pares morissin sense haver passat tant de temps amb la meva família com haguessin pogut passar en cas d'haver estat a Espanya. El meu fill va conèixer molt poc els meus pares i això em va doldre. La gran majoria de la població que va haver de deixar Espanya a causa de la seva lluita contra el feixisme va patir

moltíssim, i ho sé no tant per la meva situació personal, sinó per l'enorme sacrifici que van patir membres de la meva família, com les meves tietes i oncles, que van haver de deixar Espanya a causa de la seva activa militància al PSUC, el partit comunista de Catalunya. Com milers d'espanyols que van fugir a França, van ser immediatament perseguits pels nazis quan aquests van envair aquell país. Els nazis assumien, amb raó, que la majoria d'espanyols a França eren antifeixistes. Per aquest motiu la resistència antinazi, inclòs el maqui francès, va ser iniciada per republicans espanyols que van jugar un paper important en aquesta resistència a França. En realitat, el batalló que va alliberar París estava compost per republicans espanyols que van enarborar banderes republicanes al costat de la bandera francesa. Una de les meves tietes va ser detinguda i va acabar en un camp de concentració nazi, fins que va ser alliberada per un batalló de soldats nord-americans, quan va acabar la guerra.

Tot això ho vaig saber quan vaig ser gran, perquè els meus pares mai no van parlar dels meus familiars a França, ja que hagués estat perillós per a nosaltres, els seus fills, si haguéssim sabut i parlat d'això.

Les meves tietes, germanes de la meva mare, després de ser alliberada França, van anar a viure a Veneçuela, a l'Amèrica Llatina, un cop acabada la II Guerra Mundial, com van fer milers d'espanyols, ajuntant la Diàspora Republicana. Més tard, quan viva als EUA, vaig visitar molts països a l'Amèrica Llatina, i vaig tenir l'oportunitat de conèixer molts membres d'aquesta diàspora, una diàspora oblidada a Espanya i que va enriquir els nostres països germans d'Amèrica Llatina, que els van rebre amb els braços oberts, cosa que no va succeir, per cert, als països europeus. En realitat, els governs anomenats democràtics europeus tenien temor als republicans espanyols, ja que els

preocupava que aquests “rojos” contaminessin les seves pròpies classes populars.

A l'Amèrica Llatina els refugiats espanyols esperaven que els governs aliats donessin suport a les forces antifeixistes espanyoles, però va ser una esperança en va. Els EUA, el president Eisenhower i el Vaticà van treure el règim de Franco del seu oprobí, donant-li respectabilitat en “la seva lluita contra el comunisme” i en el que definien com a “defensa de la llibertat”, aliant-se amb un dictador com el General Franco, el règim del qual, establert amb l'ajuda de Hitler i Mussolini, era conegut per la seva crueltat. La dictadura va ser responsable de milers i milers de morts. En realitat, el professor Malefakis, de la Columbia University de Nova York, un dels més importants estudiosos del feixisme europeu, va indicar que per cada assassinat polític que va realitzar Mussolini, el dictador Franco en va fer 10.000. I encara avui hi ha més de 120.000 morts desapareguts¹, ignorats, i els responsables de tanta mort i dolor gaudeixen de plena immunitat. Només Cambodja ha tingut, en termes proporcionals, major nombre de desapareguts per causes polítiques.

Tota aquesta realitat ha romàs ocultada com a resultat de l'enorme domini que els hereus de la dictadura han tingut i continuen tenint sobre l'aparell de l'Estat. I també de la renúncia del PSOE a recuperar la memòria històrica i a acceptar el continuisme en la lògica de l'oblit i de la immunitat. Aquesta ha estat la part més dolorosa i sorprenent ja que gran nombre de víctimes de la repressió van ser socialistes. Fins i tot en una data tan recent com 2006, durant el debat d'aprovació de l'anomenada Llei de Memòria Històrica a les Corts Espanyoles, davant de la petició de les víctimes de Franco que fossin declarades nul·les les sentències

---

¹ Expandeixo aquests fets a: *La pervivència de la cultura franquista en el Estado español y en los medios: el caso Cassandra*: <http://www.vnavarro.org/?p=14003>

i condemnes emeses pels consells de guerra i tribunals de Franco que havien violat clarament els seus drets més elementals, es va escoltar afirmar als diputats del PSOE, encapçalats pel president Rodríguez Zapatero, que “el Govern no té intenció d'anul·lar les sentències dels judicis sumaríssims del franquisme ja que suposaria una ruptura de l'ordenament jurídic”. Aquesta sentència és la que va utilitzar el president Rodríguez Zapatero a la pregunta formulada pel grup Izquierda Unida a la sessió de control del 13.09.06².

La immodèlica transició de la dictadura a la democràcia, que no va trencar amb el silenci i la por

La transició de la dictadura a la democràcia es va fer en unes condicions molt favorables per a les forces conservadores hereves del règim dictatorial feixista, que controlaven l'Estat, mentre que les forces democràtiques, liderades per les esquerres, acabaven de sortir de la presó i de la clandestinitat o acabaven d'arribar de l'exili. No era una correlació de forces equilibrada. Les dretes controlaven no només tots els aparells de l'Estat, sinó també els principals mitjans de comunicació, tant televisius com radiofònics i premsa escrita. Com a conseqüència d'aquest enorme domini, la democràcia resultant va ser molt limitada. I a nivell de carrer va continuar la por. En realitat, els que governaven els aparells de l'Estat eren o bé membres de l'aparell dictatorial o els seus fills. L'estructura de poder institucional va canviar molt poc. Com he dit abans, mai no hi ha hagut un enjudiciament contra els responsables de la criminal repressió que va durar més de quatre dècades, i això impedeix reparar i homenatjar des de l'Estat els que van lluitar per la llibertat i la democràcia durant tots aquests anys, fins i tot sacrificant les seves vides.

---

² Llamazares reclama al gobierno los informes jurídicos que dice tener para negarse a anular los juicios del franquismo en la Ley de Memoria Histórica: <http://www.izquierda-unida.es/node/4895>

Fa només pocs anys que vaig poder veure un indicador d'aquesta por; una veïna de Gironella (a la comarca del Berguedà, a la zona pirinenca catalana), el poble a on vaig néixer el 1937, i en el qual els meus pares havien exercit la seva professió de mestres fins que van perdre la Guerra Civil i van ser expulsats del Magisteri, va contactar amb mi a través del meu blog. Es tractava de la filla d'una de les alumnes dels meus pares. La seva mare, ja molt gran, tenia molt d'interès a saludar-me perquè, encara que havien passat més de setanta anys des que els meus pares van haver d'abandonar per sempre l'escola de Gironella de la qual eren mestres, seguia recordant amb molt d'afecte els seus mestres.

Vaig acceptar encantat la invitació i, quan vaig arribar al poble amb la meva esposa i el meu germà, el Francesc, em vaig trobar amb l'agradable sorpresa que, a més a més d'aquesta alumna, ens hi esperava un nombrós grup de persones grans al costat dels seus familiars, totes elles alumnes dels meus pares. Ens van explicar moltíssimes coses que nosaltres desconeixíem sobre ells, com quan el poble sencer es va rebel·lar contra l'autoritat quan els van destituir de l'escola. Em va impressionar que, quan es referien a determinats temes, encara abaixaven la veu, com si temessin que el que deien arribés a oïdes hostils.

Vaig comprendre el seu temor quan ens van explicar que les famílies acabalades, que incloïen les grans fortunes com els propietaris de la indústria tèxtil, seguien sent les mateixes que havien col·laborat amb els feixistes des de l'alçament militar. I l'Església, amb la seva escola privada, continuava tenint gran poder. I vaig corroborar la situació quan els alumnes ancians dels

meus pares ens van dir que havien volgut proposar a l'ajuntament de col·locar una placa d'homenatge a l'escola del poble en record dels seus benvolguts mestres –els meus pares-, i que van comptar amb l'oposició pública de la dreta catalana que governava l'ajuntament. No va ser fins més tard que es va fer aquest homenatge, quan gent jove que no tenia por es va mobilitzar.

No serà possible una Espanya més justa, democràtica i plurinacional sense que s'eduqui la infància per aconseguir-ho. Els meus pares ho sabien i sentien un enorme respecte i estima pels nens i nenes de la seva escola, els ciutadans del futur. La dictadura va disminuir durant diverses generacions aquesta possibilitat de regenerar el país. La seva despesa pública en educació, el 1975, suposava un 1,78% del PIB³; no és estrany que, a la mort del dictador, el 82% de la població tingués una educació inferior a sis anys⁴. I encara que han tingut lloc canvis importants sobretot durant els governs d'esquerres, tant a Catalunya com a Espanya, la influència de les forces conservadores explica que encara avui Espanya estigui a la cua en la despesa educativa. És per aquesta mateixa influència que s'ha trigat tant a començar a homenatjar els milers de mestres represaliats, que van defensar per primera vegada al nostre país un model educatiu de qualitat i igualitari per a tothom, i que el Govern Democràtic d'Unitat Popular de la Segona República va posar en pràctica.

El que es vol oblidar de la República

Entre els seus assoliments: les més de cinc mil biblioteques⁵ que van engegar, les prop de setze mil noves escoles⁶ que van

---

³ Índice Anexo Estadístico, p. 4: <file:///C:/Users/U105409/Downloads/ESPA17.PDF>

⁴ Navarro, Vicenç. *El subdesarrollo social de España*. Anagrama, 2006. Pp. 72 y 73

⁵ Red de sedes web de las Bibliotecas Públicas:

http://www.bibliotecaspublicas.es/mpa/seccont_119161.htm

esquitxar tota la geografia i la creació, el 1931, de les Missions Pedagògiques, formades per professors universitaris i estudiants, que van portar a les poblacions rurals més aïllades i inaccessibles la cultura. En moltes ocasions, la van tragar literalment a cavall de mules perquè no hi havia una altra forma d'arribar als pobles per oferir als seus habitants la possibilitat d'escoltar per primer cop música, contemplar reproduccions dels nostres principals pintors, poder llegir llibres, o gaudir d'una pel·lícula o una obra de teatre...

Alfabetitzar aquella societat rural tan pobra i subdesenvolupada va ser un dels principals objectius de la Segona República, que va considerar la reforma educativa com la pedra angular de totes les seves reformes. L'educació havia de ser una atribució de l'Estat; laica, obligatòria i gratuïta; per a tots els nens espanyols, inspirada en la solidaritat humana, i basada en el racionalisme i el laïcisme.

Cal tenir en compte que fins l'abril de 1931, data en què l'esquerra més avançada triomfa a les eleccions i es proclama la República, només el 3,1% de la població entre els 14 i els 19 anys cursava estudis secundaris⁷ i, d'aquests alumnes, la gran majoria eren homes.

No es té consciència que abans de la República, a l'educació superior només arribaven els fills de la gent amb diners que podien pagar els centres privats pertanyents majoritàriament a l'Església, a on s'impartia l'ensenyament, basat en la fe religiosa. Una de les primeres reformes que el govern de la República va escometre va ser renovar el sistema educatiu tradicional i prohibir als ordes religiosos dedicar-se a l'ensenyament. També va

---

⁶ *Historia de las construcciones escolares en España*, p.116: <http://www.mecd.gob.es/dctm/revista-de-educacion/1975-240/1975re240estudios11.pdf?documentId=0901e72b818204fe>

⁷ *Estadísticas históricas de España*, p.271: <http://www.fbbva.es/TLFU/dat/autores.pdf>

dignificar la figura del mestre, proporcionant-los una bona formació i un sou digne. Ja no depenien dels ajuntaments, que freqüentment els pagaven malament, tard o mai.

Prop de cinquanta mil professionals van començar a posar en pràctica el nou model educatiu que la Constitució republicana establí per fixar un dels pilars que suposa un Estat de Benestar⁸. Sens dubte, el govern de la Segona República va dur a terme l'intent més important en la història del nostre país de corregir les enormes injustícies educatives existents a la societat.

Amb raó, la dictadura va veure el mestre com el principal causant d'“inocular” en la població el que ells consideraven el *virus republicà*. L'Església Catòlica, que havia donat suport al cop militar, també odiava aquests professors que educaven en valors que permetien als alumnes ser persones més autònomes, lliures i conscients.

Quan els colpistes feixistes -autodenominats *nacionals*- van guanyar la guerra, el partit feixista de la Falange i l'Església Catòlica, que volia recuperar el control sobre el sistema educatiu, van encapçalar la repressió contra els mestres. Les seves absurdes delacions van suposar un patiment terrible per a aquest col·lectiu: van executar-ne molts, van empresonar-ne milers, van expulsar del magisteri per sempre tants d'altres i a una gran majoria la van sotmetre a tot tipus de vexacions.

El meu pare i la meva mare: mestres compromesos amb l'escola pública republicana

---

⁸ *La República de los maestros*, TVE.

Un dels mestres expulsat per sempre de la seva professió va ser el meu pare, Vicenç Navarro Ibáñez. Des de ben petit deia que volia ser mestre. No ho va tenir fàcil perquè provenia d'una família de camperols valencians de pocs recursos. Va aconseguir el seu objectiu a força d'obstinació i molt de sacrifici. Va fer tot tipus de treballs per poder estudiar Magisteri.

El gran poeta Miguel Hernández va reflectir molt bé aquesta realitat quan va escriure: *Contar sus años no sabe/ y ya sabe que el sudor/ es una corona grave/ de sal para el labrador*. A les famílies camperoles de llavors no sobrava cap mà, per petita que fóra, per obtenir el pa i cobrir les necessitats bàsiques. El meu pare va treballar molt durant la seva infància i va haver de robar moltes hores al son per poder estudiar. I, per fi, va poder ser mestre i ho va fer aquí a Catalunya.

Un dels autors que va tenir més influència entre els mestres de l'escola pública republicana a Catalunya va ser el famós mestre i pedagog llibertari Francesc Ferrer i Guàrdia, creador, el 1901, de la primera escola laica a Barcelona⁹. Ferrer i Guàrdia creia que l'ensenyament havia d'inspirar-se en el lliure pensament, que era necessària la coeducació de sexes i de classes socials, i que les mentides sacramentals imposades pels que dogmatitzaven en nom d'una suposada revelació divina només fomentaven individus supersticiosos i irracionals. A Ferrer i Guàrdia el va afusellar el govern conservador de Maura, el 1909, després d'un vergonyós judici, sense cap garantia processal, en el qual va ser acusat de ser ni més ni menys que l'instigador dels disturbis de la Setmana Tràgica de Barcelona.

---

⁹ Ferrer Guardia y la pedagogía libertaria: elementos para un debate, pàg. 41-63:
<https://lahistoriadelaeducaciondeprincipiosdelsigloxx.wikispaces.com/file/view/ferrer+i+guardia+contexto.pdf>

Però llavors el meu pare era un nen. Ja adult, en plena dictadura de Primo de Rivera, va aconseguir treball com a mestre. No sabia llavors que a Gironella, un poble d'una comarca prepirinenca, la seva última destinació com a mestre, anava a conèixer la meva mare, Francisca López Buenaposada, també mestra. El meu pare era el director de l'Escola de Nens, i la meva mare era la directora de l'Escola de Nenes de l'escola pública. Així va ser com es van conèixer.

La meva mare era per a la seva època una dona molt avançada. Abans d'arribar a Gironella, i poc després d'acabar la seva formació, havia marxat tota sola a treballar com a mestra a Pollença, un poble de Mallorca. Havia estat la primera mestra provinent de la Península que exercia a la zona.

Als meus avis materns no els feia cap gràcia tanta independència ni que les seves filles trenquessin amb els motlles tradicionals. De família acabalada, no veien amb bons ulls que una dona de *casa bona* treballés i fos una professional. Esperaven, com la majoria dels de la seva classe, *casar bé les nenes*. Però “les nenes” no van estar-hi d'acord, ja que, en contra del criteri dels seus progenitors, la meva mare i les seves germanes van estudiar una carrera i es van posar a treballar com a mestres. Amants de la lectura i de la música clàssica i al corrent del que succeïa en el seu temps i dels grans corrents de pensament europeus, volien ser protagonistes de les seves pròpies vides.

Encara que, el 1923, aquelles dones joves constituïen una raresa en un país a on només el 0,51% de les dones entre 14 i 19 anys cursaven estudis secundaris¹⁰, no ho eren tant a Barcelona, una de

---

¹⁰ Estadísticas históricas de España, pàg. 216: <http://www.fbbva.es/TLFU/dat/autores.pdf>

les ciutats espanyoles que més s'esforçava a modernitzar-se al ritme europeu, per l'embranchada de la seva burgesia.

No va durar molt aquest impuls de modernitat. Aquell mateix any es va produir el cop d'estat del capità general de Catalunya, Miguel Primo de Rivera, amb el suport del rei, Alfonso XIII¹¹. I el tradicional caciquisme espanyol, encara imperant, va tornar a guanyar la batalla. Va al·legar el «separatisme» de Catalunya per imposar aquell directori militar i va declarar l'estat de guerra a tot el país, suspent la constitució vigent i prohibint els partits polítics. A Catalunya fins i tot es va prohibir ballar la sardana, la dansa nacional catalana.

Certament ma mare i les meves ties pertanyien a una classe social privilegiada i es van rebel·lar contra el paper tradicional que fins als *feliços anys vint* els tenia adjudicada la societat. La majoria d'espanyoles de llavors vivien i treballaven en el camp i prou tenien amb la subsistència. La misèria i desigualtat que patien de molt jovenetes, i la manca d'educació, les conduïen majoritàriament al domini dels capellans que, des dels púlpits i les escoles, controlaven les seves consciències.

Explotades a casa, i sota la tutela del pare, el germà o el marit, les poques que treballaven de forma remunerada fora de la llar ho feien, en la seva majoria, en condicions pèssimes, en tallers i fàbriques insalubres, per sous menors que els homes pel mateix treball, i amb jornades de més de 16 hores.

Les reformes educatives de la República

---

¹¹ Del cop de porta al cop d'estat: <http://www.elpuntavui.cat/article/59-nomes-canals/808739-del-cop-de-porta-al-cop-destat.html>

La República va aprovar tot un seguit de lleis per intentar pal·liar aquesta situació i fomentar la igualtat de drets entre homes i dones. I l'1 d'octubre de 1931¹² va aprovar el sufragi femení, perquè fins aquesta data les dones podien ser diputades, però no podien votar.

Dues de les tres primeres diputades de la història d'Espanya, Victoria Kent i Clara Campoamor, ambdues socialistes, van protagonitzar els intensos debats que es van produir a les Corts per decidir si aprovaven el sufragi femení... Segur que la meva mare va escoltar algun d'aquells apassionats discursos: Victoria Kent demanant que la concessió del vot es retardés per evitar que la dreta s'imposés per la influència dels capellans, i Clara Campoamor defensant la concessió immediata del vot a la dona, passés el que passés. I va passar que quan es van celebrar eleccions va guanyar la dreta. Ara bé, a les següents eleccions, el 1936, va guanyar el Front Popular, cosa que vol dir que moltíssimes dones van donar també suport a l'esquerra.

Va ser cap aquesta època quan van traslladar la meva mare a Gironella i, com he dit abans, la van nomenar directora de l'escola pública de nenes. Allà ja treballava el meu pare com a director de l'escola de nens. Imagino els llargs passejos que van haver de donar a l'acabar les seves classes, enganxats a la riba del riu Llobregat, xerrant de tot allò diví i humà. Eren joves, compartien idees i estaven igualment il·lusionats amb aquell nou projecte vital republicà que els permetia transmetre als seus alumnes les idees de llibertat, democràcia, solidaritat i justícia en les quals creien. Així que poc després de conèixer-se, profundament enamorats, es van casar civilment. I a Gironella vam començar a

---

¹² *Hace 83 años las mujeres votaron por primera vez en unas elecciones en España:*
<http://www.publico.es/politica/83-anos-mujeres-votaron-primera.html>;
II.4. Historia del derecho: [file:///C:/Users/U105409/Downloads/Dialnet-
AlgunosAspectosSobreElVotoFemeninoEnLaIRepublicaE-3434377.pdf](file:///C:/Users/U105409/Downloads/Dialnet- AlgunosAspectosSobreElVotoFemeninoEnLaIRepublicaE-3434377.pdf)

néixer els seus tres fills: primer en Francesc, que em porta quatre anys, després la meva germana Carme i, finalment, jo.

Però aquest temps de felicitat va durar poc. La guerra del 36 ho va truncar tot i el meu pare va marxar al front. La meva mare, sent jo nouvat, i amb els meus dos germans, es va quedar sola a càrrec de la seva casa i de l'escola pública de Gironella.

La repressió dels mestres a la República

Els feixistes, que odiaven especialment el tipus de dona que la meva mare encarnava, van començar a legislar en contra seva ja el 1938, abans de guanyar la Guerra, amb el Fuero del Trabajo¹³, que prohibia a les casades treballar fora de l'àmbit domèstic, excepte en circumstàncies molt excepcionals. D'un cop de ploma van esborrar la llei de divorci i totes les reformes de la República que fomentaven la llibertat de les espanyoles per tornar a supeditar-les a la voluntat de l'home, fos pare, marit o germà.

Com la resta d'espanyols, la meva mare i les seves germanes van patir molt amb el drama que tots estaven vivint, però, a més a més, com a dones, van haver de suportar el plus de les asfixiants mesures de Franco que pretenien reduir les seves vides als papers d'esposes, mares i mestresses de casa.

El fet que generacions de dones fossin tractades per l'estat franquista com menors durant quatre dècades ha deixat empremta a la nostra societat. I encara que fa anys que les espanyoles han aconseguit la igualtat formal, els prejudicis cap a elles i la divisió de rols socials segons gènere continuen, amb totes les injustícies i maltractaments que suposen.

---

¹³ Fuero del trabajo: <http://www.encyclopedia.cat/EC-GEC-0028429.xml>

Ja pocs sostenen a Espanya que el lloc de la dona és la casa, però es continua assumint sense problemes en massa àmbits que la responsabilitat de cuidar la gent gran, els nens, els malalts i les persones amb discapacitats els correspon a elles. Això explica l'escàs desenvolupament dels serveis públics d'ajuda a les famílies, com ara les escoles d'infància (mal anomenades guarderies a Espanya) i els serveis domiciliaris per a persones amb discapacitats. El poc poder que té la dona a Espanya és la causa del poc desenvolupament d'aquests serveis d'ajuda a les famílies, ja que en aquest país, família vol dir dona.

No hi ha dubte que durant la dictadura les dones espanyoles van ser les encarregades de suplir les enormes mancances dels serveis públics de l'Estat del benestar, inclosos els serveis d'ajuda a les famílies. Aquesta situació ha continuat durant la democràcia ja que, malgrat els importants canvis que s'han produït en aquests serveis, encara es troben entre els menys finançats a la Unió Europea. Ho sap molt bé la meva germana, la Carme, que va haver de cuidar la nostra mare gran quan aquesta es va trencar el maluc i van haver d'operar-la a Barcelona. En canvi, a Suècia, l'Estat sí que va facilitar personal quan la meva sogra, al mateix temps que la meva mare, també es va trencar el maluc i van haver d'operar-la. Tenia ella a Estocolm cinc visites al dia dels serveis domiciliaris que l'ajudaven en tot, des de preparar-li el menjar fins a portar-la al lavabo.

Sense cap suport social que permeti compaginar el treball familiar amb el professional, moltes dones espanyoles van patir i continuen patint una situació que acaba passant-los factura; no és casual que el seu índex d'atur sigui major, ni que segueixin cobrant menys per exercir les mateixes funcions que un home. Tampoc que elles pateixin cinc vegades més malalties degudes a

l'estrès que els homes. Cuiden els nens i joves que viuen a casa fins a l'edat de 32 anys de mitjana, cuiden els esposos i la gent gran. I a més a més el 56% també treballen al mercat laboral. És molt de treball i molt d'estrès.

La repressió contra els meus pares i els mestres de la República

Però tornem al temps de postguerra, quan a l'horror de la repressió calia sumar la gana, la misèria i la cartilla de racionament. A la meva mare la van expulsar de Gironella, juntament amb el meu pare. A més a més de la suspensió de sou i feina, la van inhabilitar per assumir càrrecs i responsabilitats, li van anul·lar els anys treballats, i li van abaixar la seva categoria i la seva retribució quan es va reincorporar...

El meu pare, al tornar del front, va passar un temps treballant en un camp de reconstrucció del poble. A l'altre mestre amic del meu pare el van enviar a un camp de concentració. Hi va haver més de mig milió de persones en aquests camps...¹⁴ El meu pare, que estimava la docència i els seus alumnes, va haver de deixar la seva professió. Malgrat ser tan petit, em va quedar gravat a foc el record de la humiliació. Per la trobada amb els vells alumnes dels meus pares em vaig assabentar que, quan el meu pare va quedar lliure i va tornar a Gironella, els feixistes els van obligar a casar-se per l'església.

Hi van anar molt aviat perquè el capellà els casés canònicament sense que ningú se n'assabentés. La seva sorpresa va ser majúscula quan van sortir de l'església, perquè fora, a la plaça, moltíssima gent del poble els estava esperant per transmetre'ls el

---

¹⁴ Rodrigo, Javier. *Campos de concentración en la España franquista (1936-1947)*. Editorial Crítica, 2006.

seu amor i respecte... Mostrant-los el seu afecte, els veïns de Gironella van ser molt valents.

Quan les autoritats van permetre que la meva mare tornés a treballar de nou com a mestra, no la van deixar exercir a Gironella. El càrrec de directora de l'escola pública del poble l'ocupava la mestra del partit feixista de la Falange que l'havia delatat davant de les autoritats durant la Guerra. El delictes del qual l'acusaven era fer classes d'alfabetització a la població adulta, d'haver-se casat només civilment i d'haver declarat el seu suport i defensa de la República.

Els responsables de la repressió: els poders de sempre

Al meu pare, a més a més de col·locar-li el qualificatiu de *mestre roig*, pels mateixos motius que a la meva mare, el van acusar de “separatista” perquè havia exercit de secretari de l'Associació en Defensa de la República Catalana a la Federació Espanyola. L'expulsió definitiva del cos de mestres es produïa quan el denunciat, com el meu pare, era considerat “roig” i “separatista”.

Llavors qualsevol expressió de simpatia cap a la identitat catalana suposava ser un separatista antiespanyol, la qual cosa, coneixent els meus pares, era absurda. Estimaven profundament Espanya, una Espanya plurinacional molt diferent, oposada a l'Espanya feixista uninacional. Repeteixo que ells se sentien profundament espanyols, republicans i estaven d'acord i van lluitar per la República i per la Generalitat de Catalunya, amb una visió d'Espanya justa, democràtica, republicana i plurinacional. Els feixistes i els seus còmplices no van deixar de sembrar el terror en sòl català esgrimint la seva defensa d'Espanya, que era una defensa dels seus interessos particulars. Com a mesura exemplificadora d'aquesta visió, el 15 d'octubre de 1940 Franco

va ordenar afusellar en Lluís Companys¹⁵. No li perdonava que hagués proclamat el 6 d'octubre de 1934 l'Estat Català dins de la República Federal Espanyola¹⁶.

En aquell judici criminal en què se l'acusava del delictes d'haver estat president democràtic de Catalunya, republicà espanyol, federalista i catalanista d'esquerres i ministre de la República, se'l va condemnar a la pena màxima. Va ser l'únic president d'un govern democràtic afusellat pel feixisme a Europa.

A Gironella, el que va dirigir l'infame informe sobre els mestres republicans represaliats va ser un veí delator de la localitat, membre de la Junta Provisional de las Escuelas de los Hermanos de la Doctrina Cristiana¹⁷, institució que, segons consta en els seus propis documents, oferia les màximes garanties de zel i adhesió al “Glorioso Movimiento Nacional”, que era el moviment feixista.

Els documents dels Hermanos de la Doctrina Cristiana van passar a ser l'eix central de la Comisión Depuradora del Magisterio de la Provincia de Barcelona. Però l'Església i la Falange no van ser els únics que van participar en aquell ignominiós procés depurador.

Va haver-hi altres forces de l'Estat feixista que es van sumar a la repressió, com l'Exèrcit, els grups empresarials i financers, i les forces polítiques i moviments socials, que van constituir llavors i continuen formant part de les dretes d'aquest país, tant a Catalunya com a Espanya.

---

¹⁵ Ossorio y Gallardo, Ángel. *Vida y sacrificio de Companys*. Memorial Democràtic de la Generalitat de Catalunya, 2010.

¹⁶ *Els fets del sis d'octubre 1934-1936*: <http://www.irla.cat/expocompanys/etapa09.pdf>

¹⁷ *Homenaje a los maestros represaliados por el fascismo*: <http://blogs.publico.es/vicenc-navarro/2016/05/24/homenaje-a-los-maestros-represaliados-por-el-fascismo/>

Només cal fer un cop d'ull als cognoms dels il·lustres que formen les institucions econòmiques i financeres, i les institucions representatives i mediàtiques per comprovar-ho. I a causa d'aquesta situació persisteix el temor entre la gent que va ser testimoni de tanta repressió.

El meu pare, expulsat del Magisteri, es va haver de traslladar a Barcelona, a on va treballar d'oficinista a una fàbrica tèxtil. A la meva mare la van enviar a Hostalric, a la comarca catalana de la Selva, de la província de Girona, a 70 quilòmetres de Barcelona per carretera. En aquella època al meu pare només el vèiem els caps de setmana perquè ell vivia a Barcelona.

El viatge que el meu pare feia cada cap de setmana des de Barcelona a Hostalric era tota una odissea. Recordo que la meva mare l'acompanyava a l'estació del tren, quan es tornava a Barcelona els dilluns molt de matí. Els acompanyàvem també el meu germà gran, o la meva germana o jo, el menor. Ens alternàvem. Els acompanyàvem molt de matinada a un poble veí a on parava el tren que venia de Girona i anava a Barcelona. Caminaven durant més d'hora i mitja per arribar al poble a on havia d'agafar el tren. Sortien sempre abans de les sis del matí de casa, enmig de la foscor de la nit, i a l'hivern, amb un fred terrible...

D'altra banda, els meus records són variats. Recordo que el capellà, el sergent de la guàrdia civil i l'alcalde feixista del poble a on vivíem solien passejar junts. La seva imatge se'm va quedar gravada com quelcom sinistre. L'Església va donar legitimitat a Franco i, a canvi, aquest els va concedir enormes privilegis fiscals, l'obligatorietat del matrimoni religiós, del catecisme a les escoles i tot el poder per controlar l'ensenyament, els costums i la moral. Jo mirava amb temor aquells individus perquè ja intuïa

que, en la seva presència, havia de tenir molta cura amb el que deia. L'atmosfera de l'escola em resultava asfixiant.

Les sotanes a prop em creaven fins i tot cert malestar físic. Al meu pare tampoc no li agradaven i, de fet, quan veia que un d'ells s'apropava pel carrer, sempre canviava de vorera. No obstant això, tots els diumenges i festes de precepte no ens quedava més remei que anar a missa. Llavors la pràctica ortodoxa del catolicisme es considerava una mostra de ser bon espanyol i els que tenien antecedents de roig havien de parar esment perquè els capellans podien denunciar els qui no complien amb els seus rituals.

El meu pare, que estava mancat de rancúnia, sempre ens repetia a casa: “heu de respectar totes les religions, però no les esglésies”. I amb una gran dignitat, la meva mare, que tenia un sentit de la justícia molt profund, ens deia: “hi ha d'haver un Déu. I ha d'existir algun lloc a l'univers a on la gent que ho passa tan malament sigui recompensada”. Mai no ens van parlar del seu patiment. Van callar sobre les seves vides per protegir-nos a nosaltres, els seus fills.

Quan vaig fer 10 anys vaig deixar el poble i em vaig anar a viure amb el meu pare al barri de la Sagrera, a Barcelona. Ja no podia seguir al poble perquè no hi havia institut a on estudiar el batxillerat.

Estem parlant de l'època dura de la dictadura. No cal dir que res no es va saber llavors sobre la negativa de l'ONU a la sol·licitud d'Espanya d'ingrés a les Nacions Unides¹⁸, ni de la recomanació d'aquesta organització als seus països membres perquè retiressin

---

¹⁸ *El ingreso de España en la ONU obstáculos e impulsos*, pàg.104:
<file:///C:/Users/U105409/Downloads/7909-7992-1-PB.PDF>

els seus ambaixadors acreditats¹⁹ fins que s'instaurés un govern acceptable al nostre país.

Tampoc no es va publicar ni es va comentar a cap mitjà de comunicació que darrere de la visita de la dona de Perón, la famosa Evita, i dels excedents que el seu país ens va portar, que van servir per pal·liar la terrible fam que patíem, hi havia un acord secret entre els governs dels EUA i Anglaterra amb Argentina per evitar que tanta penúria portés a Espanya noves revoltes i que, un cop enderrocat Franco, poguessin dirigir el país els comunistes, que ja dirigien la lluita clandestina contra la dictadura, amb enormes sacrificis per als seus militants.

Viure a la Sagrera, per aquell temps, el barri obrer més extens i gran de Barcelona, va marcar clarament la meva joventut. Era el barri que simbolitzava la Catalunya real, dels que neixen al nostre país i dels que arriben des de fora. I va ser un dels barris que es va distingir més en la lluita contra la dictadura. Va ser precisament en aquest barri a on es va iniciar la lluita obrera contra la dictadura. A principis dels anys cinquanta, durant la primera vaga de tramvies, la fàbrica Pegaso va estar paralitzada per una vaga, en suport de la ciutadania. I va ser en aquest barri a on van aparèixer les primeres cèl·lules clandestines del PSUC, amb gent com Albert Badia, Vicenç Faus, Tomás Antón i molts d'altres. El març del 1958 hi va haver una vaga general en suport de la vaga minera d'Astúries. Aquesta vaga obrera es va iniciar a la Sagrera. Va ser també en aquest barri a on es van iniciar les Comissions Obreres i va ser també a la Sagrera a on hi va haver àmplies manifestacions en protesta pels judicis de Burgos. I podria anar mostrant més i més coses que representen la gran mobilització de la classe treballadora que va liderar la lluita antifeixista. Es

---

¹⁹ El mito del trigo de Evita: <http://www.elsigloeuropa.es/siglo/historico/2008/770/770pens.html>

mostrava al carrer una cultura de resistència i de suport a aquesta resistència. Va ser un gran honor per a mi quan fa ja anys els veïns de la Sagrera em van convidar a fer el pregó de la festa major del barri²⁰.

El barri barceloní que em va marcar molt: la Sagrera durant la dictadura

A la Sagrera em vaig acostumar des de molt jove a l'encreuament de converses en castellà dels immigrants andalusos, extremenys i murcians, amb les dels nadius, en català. Catalunya ha estat sempre bilingüe. Però no cal oblidar que el català va ser reprimat. No se m'oblidarà el dia en què un policia, d'uniforme gris, em va aturar al carrer per parlar en català. Amb uns modals molt dolents, agafant amb les seves manasses el meu braç, em va cridar: “¡No hables como un perro; habla como un cristiano!”. Em vaig quedar mirant-lo i, sense pensar-ho molt perquè només tenia 11 anys, li vaig escopir. Em van dur a la caserna, després de donar-me un sonora bufetada.

Quan els meus pares van arribar per recollir-me a la comissaria, el meu pare, quan em va veure, va posar tendrament la seva mà sobre el meu cap i va dir en català per a si mateix: Tan jove, ja! I la meua mare, sense reprimir-se gens ni mica, em va donar el petó més gran i més polític que una mare ha donat mai a un fill a Catalunya, perquè em va besar davant de la policia grisa, que era la policia política de l'Estat dictatorial, expressant com d'orgullosa estava de mi.

Ens van deixar anar a tots. No podien detenir una mare, per molt fatxes que fossin, per fer un petó al seu fill... Abusos d'aquest

---

²⁰ Veure el meu pregó de les Festes Majors de la Sagrera a: <http://www.vnavarro.org/?p=12156>

tipus eren freqüents. La imposició per part de l'estat del nacionalisme espanyolista excloent i en contra de la cultura catalana va ser una constant i això encara no s'entén, per desgràcia, a la resta d'Espanya.

Llavors jo ja em sentia molt orgullós del meu pare perquè era un home molt respectat i estimat al barri i la gent el tractava de manera especial. Recordo que, quan anàvem al mercat, en qualsevol lloc, bé fos a la fleca, la carnisseria o la fruiteria, es dirigien a ell amb summe respecte i sempre procuraven que no hagués de fer cues. Crec que coneixien la nostra situació, perquè es notava contínuament un tracte diferencial vers ell. Gràcies a l'ambient familiar les memòries de la meva infància són d'una gran dolçor malgrat la repressió i les moltes necessitats d'elements bàsics que vam patir.

No és estrany que en aquest ambient solidari comencessin a sorgir alguns dels primers moviments veïnals que anys després van plantar cara a la dictadura. Va ser la classe treballadora qui, en aquest infaust període, va iniciar la lluita per la llibertat i la democràcia, i també pel reconeixement de Catalunya com a entitat diferenciada dins d'Espanya, perquè els patriotes de pa sucats amb oli de la dreta catalana, que avui es presenten com a històrics defensors de Catalunya, llavors no van moure ni un sol dit contra el règim. En realitat, molts d'ells procedeixen de famílies que van col·laborar amb la dictadura.

Els talls de subministrament elèctric al meu barri resultaven molt freqüents i vam acabar acostumant-nos-hi. “La pertinaz sequía, que ha mermado nuestra capacidad de producción hasta extremos

sin precedentes”²¹, deia Franco per la ràdio, en tenia la culpa; el “contubernio judeo-masónico-comunista” era una altra de les seves falques per culpar dels mals que afligien la població. La realitat és que, a causa de l'aïllament internacional, la ineptitud i la manca de planificació per part de les autoritats patíem tot tipus de restriccions, i no només energètiques.

Cal viure sota una dictadura feixista per comprendre el que suposa. El que més em va marcar va ser el patiment enorme dels meus pares. El meu pare es va empassar en silenci l'amenaça permanent i la humiliació. No va poder exercir de mestre, la vocació de la seva vida. I dia rere dia, sense cap queixa, complia amb el seu treball en aquelles oficines grises. Suposo que pensaria que ja havia passat la seva oportunitat i que ara ens tocava a nosaltres.

En realitat, el pitjor de la repressió va ser precisament la part psicològica, la càrrega verinosa que la dictadura va col·locar sobre les espatlles de qualsevol que no compartís el seu ideari i que, segons la terminologia treta dels documents oficials del propi règim, eren “mala gente contra España”. Presentaven els que havien lluitat per la democràcia, per la justícia, per la llibertat i per la plurinacionalitat com a gent “dolenta”, que havien d'avergonyir-se'n i demanar perdó.

La propaganda del règim gravava a foc en tota la població aquella fractura social era entre els “bons espanyols i catalans i els dolents”. Aviat vaig començar a intuir, malgrat el silenci dels meus pares, que gran part de la meva família no combregava amb

---

²¹ *Españoles todos*: <http://www.lavanguardia.com/politica/20151119/30260307302/francisco-franco-dictadura-politica-espana-franquismo.html>

el suposat “bon ramat”. On estava la tieta Amparo? I l’Amalia? No ens podien explicar que havien tornat a Catalunya i passat un temps a la clandestinitat. Tampoc que ambdues tietes van haver d'emigrar de nou, aquest cop a Veneçuela, a on van crear una escola d'art i es van unir a d’altres exiliats republicans.

Moltes preguntes infantils i juvenils quedaven llavors sense resposta. Ja tenia 13 o 14 anys quan per casualitat vaig descobrir a les golfes de casa meva amb la meva germana unes fotos de la tieta Amparo amb l'uniforme a ratlles del camp de concentració. El seu rostre ho deia tot. Aquestes imatges van acabar definitivament amb la nostra innocència política. La meva primera reacció va ser enfadar-me amb els meus pares per ocultar-nos aquesta situació. Però ells, amb molta tendresa, ens van explicar que intentaven protegir-nos perquè saber això durant la dictadura ens feia molt vulnerables.

Els meus estudis de batxillerat

L'Institut públic Jaume Balmes, a on vaig estudiar el batxillerat, no estava a prop de casa meva. Agafava el tramvia per anar a l'institut. Llavors els instituts escassejaven perquè molt poca gent accedia als estudis superiors i encara menys els que pertanyíem al que anomenaven classes humils. Per cert, mai no vaig entendre per què s'emprava aquesta expressió per definir les persones entre les quals jo vivia.

El meu institut era el més antic de Barcelona²². L’havien inaugurat el 1845. Amb la guerra va canviar d'ubicació, així que, quan jo vaig ser-hi, ja es trobava al carrer de Pau Claris, a la cantonada amb Consell de Cent. En aquells dies només admetia

---

²² Història: <http://www.jaumbalmes.net/p/historia.html>

homes. Cada matí, abans d'entrar a les classes, havíem de formar al pati, quadrar-nos i cantar el *Cara al sol* aixecant el braç, mentre s'hissava la bandera borbònica «vermella i gualda». L'intent de rentat de cervell era constant.

Al Jaume Balmes va ser a on vaig conèixer el Manolo Sacristán, més tard el gran marxista català i un dels filòsofs polítics espanyols més destacats del segle passat. Em feia classe de filosofia, però en aquells temps era un feixista amb camisa blava dels que aixecaven el braç i s'ho creien. Sembla que, després de viure un parell d'anys a Alemanya, es va vacunar contra aquesta doctrina i va acabar sent dirigent del Partit Comunista. Com a alumne, jo, quan ell era feixista, li tenia un odi increïble, però quan vaig saber del seu profund canvi ideològic, vaig arribar a la conclusió que tota persona honrada és educable. Ens vam conèixer bé més tard, i quan va començar la revista *Mientras Tanto* em va convidar a escriure-hi en el primer número, col·laborant amb aquesta revista des de llavors.

Hi havia llavors a Espanya un ambient enormement opressor. Encara que hi havia una exaltació ridícula sobre la virilitat, per descomptat, estava terminantment prohibit fer un petó a una noia en públic. La imposició d'aquella moral beata ens ofegava. El sistema totalitari que patíem segur que és la causa de moltes de les neurosis que patim diverses generacions d'espanyols.

Això explica que el primer que es feia quan trepitjàvem per primer cop sòl francès fos comprar dues publicacions: el diari d'esquerres *L'Humanité* i la revista *Playboy*. Per entendre aquesta curiosa barreja cal conèixer la brutal repressió sexual i política a la qual estàvem sotmesos. Només els que ho han viscut saben a què em refereixo. Els meus estudiants a la universitat no es creuen que no poguessis fer un petó a una noia en públic.

Recordo un viatge amb tren camí de Tarragona que vaig fer amb una noia que participava en el Servei Universitari del Treball (SUT). Entre ella i jo hi havia certa atracció. Tots dos teníem 19 anys. Ens miràvem amb cert pudor, però també amb desig reprimat perquè una parella de la guàrdia civil estava asseguda al davant en el vagó, vigilant tothom. Tenien la potestat de cridar l'atenció a qualsevol quan consideressin que no es comportava dins de les normes establertes. Vam haver d'aprofitar un moment de foscor, al passar el tren per un túnel, per fer-nos un simple petó als llavis.

Així estàvem. Quan ara explico això als meus estudiants no em creuen. S'imaginen Franco com un vellet de mal geni i pensen que jo exagero. L'assumpte de la sexualitat no era el pitjor que ens succeïa. La realitat històrica és que, com he dit abans, per cada assassinat comès per Mussolini, Franco va matar 10.000 persones. La repressió es va aplicar de manera sistemàtica i molt profunda a tots els camps de la vida, des de l'intel·lectual fins a l'ideològic; des del més íntim, com el sexe, fins a l'ensenyament o la llengua. I és paradoxal que a Espanya segueixi sense captar-se la dimensió d'aquesta repressió.

El règim dictatorial va ser un règim totalitari i no només autoritari

No és casual que per parlar de la dictadura de Franco a Espanya es continuï utilitzant el terme franquisme, perquè denominar-la feixista crea un gran rebuig. Però la paraula franquista no és correcta perquè fa referència a un règim autoritari del tipus cabdillista i no a un sistema totalitari que penetra en totes les dimensions del quefer humà.

La situació queda clara quan s'analitza científicament el seu agosarat intent durant molts anys de crear un home "nou" que reproduís un ordre jeràrquic dins d'un "*destino en lo universal definido por Dios y por la Historia*". Per més que el prestigiós polític Juan José Linz, Premi Príncep d'Astúries el 1987, el considerés un règim merament autoritari, el règim va ser feixista. He escrit molt sobre aquest tema. I he estat molt crític amb Linz i les seves teories, cosa que m'ha originat unes enormes tensions amb un gran nombre de polítics espanyols que encara el consideren com el seu pare espiritual. Considero sorprenent que aquest personatge afirmés que la dictadura que vam tenir fos només autoritària i no totalitària, és a dir, que no intervingués en pràcticament totes les dimensions de l'ésser humà. Pot ser que al ser fill dels vencedors, al procedir d'una família prominent feixista, no s'adonés de l'asfíxia que significava tenir-ho tot regulat i normativitzat al país, des del sexe fins a la llengua. Per aquest motiu definir aquell règim com a merament autoritari, definint-lo com a franquista, és un profund error, promogut per la dreta i sorprenentment acceptat per les esquerres. El règim hauria de definir-se com a feixista, no només franquista. La terminologia i el llenguatge no són neutres. Acceptar aquesta terminologia suposa la victòria del projecte polític hereu de Franco que intenta presentar una dictadura feixista com a merament autoritària i cabdillista. D'aquesta imatge, promoguda per les dretes, es conclou que un cop desaparegut el *Caudillo*, ha desaparegut el franquisme. Però la realitat és una altra. La ideologia totalitzant que va promoure aquell règim encara continua a Espanya. La cultura d'aquell règim -el que es diu cultura franquista- continua sent molt poderosa i estesa.

Fora d'Espanya, Franco i el seu règim són considerats feixistes. Serveix d'exemple que quan el senyor Juan Antonio Samaranch, empresari català i polític afiliat a la Falange Espanyola des de

molt jove, va acudir el 1996 a la celebració de les Olimpíades d'Atlanta com a president del Comitè Olímpic Internacional, el diari *New York Times*, que no és precisament un diari d'esquerres, va escriure sobre ell: “Va ser director d'esports del règim feixista del General Franco”. La redacció de la notícia no pretenia insultar-lo, només descriure'l. Crida l'atenció que encara ara a Espanya ni tan sols la gent d'esquerres denomini correctament la dictadura definint-la com a feixista.

La meva etapa universitària: la infiltració del SUT per part de la resistència antifeixista

El 1955, un cop acabat el batxillerat, vaig ingressar a la facultat de medicina. En aquells moments la universitat era una institució molt classista. Molt pocs alumnes procedíem de les classes populars. Els meus germans i jo vam poder estudiar la carrera gràcies a les beques que ens van concedir, perquè ni el sou de la meva mare, que seguia a l'escola d'Hostalric, ni el del meu pare, que treballava com a oficinista a Barcelona, m'haguessin permès d'estudiar. Les beques es donaven als fills i filles dels mestres.

El canvi a la universitat em va obrir horitzons. Ja durant aquella època el campus de Barcelona estava bastant polititzat. I crec just indicar que la Facultat de Medicina a on jo vaig estudiar era de les més polititzades. Vivíem moments d'una gran violència internacional: Algèria estava en guerra, França i Regne Unit intervenien al Canal de Suez i els tancs soviètics envaiïen Hongria.

En aquest ambient de protesta em vaig unir de seguida a les organitzacions clandestines que operaven a la meva universitat. Ens vam infiltrar al sindicat feixista Sindicato Español Universitario (SEU), creat per la Falange, a on vam participar i organitzar a Barcelona el Servicio Universitario de Trabajo

(SUT). La primera iniciativa d'aquest tipus havia estat del famós Pare Llanos, el 1950, a les mines de Rodalquilar a Almeria, i com havien estat un èxit, el SEU va voler rendibilitzar-ho políticament i els va incorporar en la seva organització amb el nom de Servei Universitari del Treball.

En el SUT enviàvem els estudiants durant les seves vacances a compartir amb els obrers, mà a mà, les seves condicions laborals, bé fos a fàbriques, mines, embarcacions pesqueres o explotacions agrícoles. Allò ens va permetre conscienciar molts universitaris, procedents de classes acomodades, de les injustes condicions de vida que la classe treballadora patia. Alguns acabaven radicalitzant-se a l'esquerra. Això precisament és el que buscàvem. El SUT aviat es va convertir en una pedrera molt important per als grups d'oposició al règim feixista.

El primer nucli del SUT a Barcelona el vam formar Ignacio Urenda i jo. L'Ignacio i jo érem també molt amics de Joan Masana, que estava a la Facultat de Medicina. Ignacio Urenda estudiava a la facultat de Dret i va ser l'*alma mater* del Servei Universitari del Treball (SUT) a Barcelona. Ignacio Urenda va ser també un dels fundadors del Frente de Liberación Popular (FLP), més conegut com el FELIPE, que va sorgir el 1958, i que més tard es va anomenar el FOC (Front Obrer de Catalunya). Quan li va tocar anar a la mili el van enviar al Sàhara, una destinació molt complicada perquè acabava d'acabar la Guerra d'Ifni. Va ser llavors quan jo em vaig quedar com a responsable del SUT i Masana va passar a encapçalar el FELIPE.

En aquesta època, el règim feixista intentava separar els estudiants universitaris de la classe treballadora. Per aquest motiu les universitats es construïen allunyades del centre de les ciutats. La Facultat de Dret de Barcelona, per exemple, es va traslladar a

la seva actual ubicació al campus de Pedralbes l'any 1958 per tractar d'evitar el contacte entre el cos estudiantil i el món del treball.

Els estudiants que participàvem en la resistència en aquell temps ens reuníem a determinats bars i en algunes esglésies específiques, encara que molt poques. No cal oblidar que el Monestir de Montserrat, centre espiritual de les dretes nacionalistes, havia donat suport al cop militar de Franco. I encara que amb els anys i el pontificat de Juan XXIII l'Església es va distanciar del règim i es va anar fent una mica més tolerant, fins a última hora, fins i tot la catalana, va jugar a dues bandes. Els capellans rojos a Catalunya i a la resta d'Espanya sempre van ser excepcions.

Al meu barri es notava el suport i la solidaritat de la gent; detestaven el règim. No succeïa això als barris burgesos a on abundaven els que donaven suport a la dictadura. El sentit de classe en aquest període estava molt desenvolupat.

Els delators també abundaven. En els anys cinquanta la policia comptava amb una xarxa extensa d'aquests, molts entre l'ofici de serenos, que s'assabentaven de gairebé tot. Nosaltres vam tenir la sort que un membre de la resistència, també estudiant de medicina, Jordi Marsal, un bon amic meu, tenia com a xicota la filla d'un dels membres de la policia política: la Brigada Político-social. Així sabíem quan estaven de guàrdia i quan es quedaven a casa.

Dins de la clandestinitat hi havia una forta divisió de funcions que havíem de respectar per no comprometre ningú. Jo estava bolcat en el SUT i en les gasetes a on aconseguíem colar discursos clarament d'esquerrers que sempre presentàvem de manera que

poguéssim justificar-ne el seu ús. La Gasetta del SUT era un dels fòrums d'esquerra. Tot dins d'aquella legalitat feixista que ens forçava a uns exercicis de gimnàstica política intel·lectual per evadir la censura.

El FELIPE i el PSUC van col·laborar a la universitat. Jo vaig proposar al meu amic Jordi Sales, del PSUC, que s'organitzés un atemptat contra el dictador. I em vaig presentar com a voluntari. Passats uns dies em va dir que el partit considerava que “les condicions objectives no resultaven favorables per a aquest atemptat”. Sempre recordaré aquella frase. La narrativa –la de “les condicions objectives”- era típica del llenguatge comunista. Vaig quedar francament frustrat. Molts anys més tard, ja mort Franco, quan per fi vaig tornar a Espanya, els amics de la clandestinitat que vaig veure de nou van organitzar un sopar extraordinari per celebrar el meu retorn. Va ser a la casa d'estiu d'en Pep Termes, amic del PSUC i també del SUT, a l'Alt Empordà, a on em van explicar que, en vista de l'empipament que vaig agafar quan vaig proposar d'atemptar contra Franco i vaig rebre una negativa a una acció d'aquella grandària, el Comitè Central del PSUC els havia donat instruccions que em vigilessin per si intentava pel meu compte carregar-me el dictador. Em vaig sentir molt afalagat per aquell disbarat i vam riure tots. Aquella nit de retrobament i de memòria va ser molt valuosa per a tots. Vaig tenir un enorme sentit de companyonia que ens va donar tanta força a tots, al compartir un projecte pel qual tots vam lluitar i que tots ho faríem de nou, encara que amb major maduresa i experiència que la que vam mostrar a la nostra primera joventut. Va ser una època molt dura, particularment entre els meus companys i companyes que van continuar la lluita dins d'Espanya. Vaig plorar més tard en una exposició sobre la repressió a Barcelona, quan vaig veure imatges de la tortura que van patir amics meus a la Via Laietana, la seu de la Gestapo espanyola,

després d'haver-me anat de Catalunya i d'Espanya. Els noms incloïen amics que havíem estat junts en el SUT.

L'incomprès (a Espanya i Catalunya) tema nacional

A Catalunya se celebra cada any l'11 de setembre com la nostra festa nacional perquè aquest dia homenatja unes persones que volien mantenir els drets que Catalunya havia adquirit, que reconeixien la seva identitat nacional dins de l'Estat espanyol. No eren antiespanyols. Buscaven el bé d'Espanya (i així ho van dir i escriure), però aquest bé implicava que el país es convertís en una entitat a on cabien diversos pobles i nacions que encaixaven per pròpia voluntat, no per la força. Aquesta visió és la que sempre ha tingut l'esquerra, inclòs el PSOE en els últims anys de la clandestinitat. Ells també reclamaven el dret d'autodeterminació per a Catalunya i afirmaven en el seu famós congrés de Suresnes, celebrat l'octubre de 1974, que *“la definitiva solución del problema de las nacionalidades que integran el Estado español parte indefectiblemente del pleno reconocimiento del derecho de autodeterminación de las mismas que comporta la facultad de que cada nacionalidad pueda determinar libremente las relaciones que va a mantener con el resto de los pueblos que integran el Estado español”*²³. I dos anys més tard, en el 27è Congrés del PSOE aprovaven que *“el Partido Socialista propugnará el ejercicio libre del derecho a la autodeterminación por la totalidad de las nacionalidades y regionalidades que compondrán en pie de igualdad el Estado federal que preconizamos [...] La Constitución garantizará el derecho de autodeterminación”*.

---

²³ Cuando el PSOE decía: ¡Autodeterminación!:

<http://www.lavanguardia.com/politica/20130929/54390144664/cuando-psoe-decia-autodeterminacion-enric-juliana.html>

Però durant la immodèlica transició de la dictadura a la democràcia, l'exèrcit i el rei van prohibir que es reconegués aquesta plurinacionalitat i van assignar a l'exèrcit la funció de guardar i mantenir la unitat. O sigui, per la força.

Avui, a Catalunya, la majoria dels catalans no són independentistes, però sí volen tenir la potestat de decidir sobre la seva relació amb Espanya. Les enquestes mostren que més del 80% dels catalans defensen el seu dret a decidir i que els independentistes són al voltant del 40%. Aquest percentatge segueix augmentant gràcies al govern del PP, que és la major fàbrica d'independentistes d'aquest país.

El terme nacionalista no reflecteix el que succeeix a Catalunya, que el que vol és que es reconegui la seva identitat. Això és molt difícil d'entendre a la resta d'Espanya, fins i tot a nivell de carrer. A mi m'han titllat fins i tot d'antiespanyol, cosa que m'ofèn enormement, als meus pares i a mi. Ells van donar la seva vida per Espanya concebent aquest país com a plurinacional. M'ofèn profundament que aquestes dretes i ara també els dirigents del PSOE, des de la transició, es defineixin com els autèntics espanyols. Ho considero una enorme frivolitat i una gran ofensa. En realitat, la història d'Espanya –la real i no la tergiversada que s'ensenya a les escoles- mostra clarament que les dretes, tant a Espanya com a Catalunya, sempre han utilitzat la bandera per defensar els seus interessos particulars i personals. Em causa nàusees que es presentin com a patriotes. Han estat ells els responsables de l'enorme endarreriment polític, social, econòmic i cultural que fins i tot avui continua. I el seu nacionalisme extrem espanyolista ha empobrit enormement Espanya, creant a més a més tensions totalment innecessàries, la màxima expressió de les quals va ser el cop feixista de 1936 i la dictadura que el va seguir. I avui són responsables de l'espantosa situació que pateix gran

part de la població. Com la majoria de catalans, considero que Catalunya ha de poder decidir com es vol articular amb la resta. I això no em transforma en antiespanyol. Ans al contrari, m'identifica amb les lluites dels nostres avantpassats que van lluitar per una Espanya més justa, més lliure, més pròspera i més diversa i plurinacional.

El meu treball al SUT i com a metge al Somorrostro

En els primers anys de la dècada dels seixanta, a través del SUT, vaig treballar com a metge al barri del Somorrostro, el més pobre de Barcelona. Aquest espai, abans replet de barraques, ha estat completament remodelat i ara l'ocupen els edificis de la Vila Olímpica. Llavors l'habitaven el que la dreta catalana sobrenomenava “charnegos”, és a dir, els immigrants provinents de Múrcia i Andalusia. Per a mi va ser una gran honra ser el metge dels xarnegos. En aquell temps, el futur ‘*Molt Honorable*’ Jordi Pujol definia els que anomenava xarnegos com a gent intel·lectualment inferior.

Les condicions en què vivien molts dels denominats xarnegos eren terribles. Les seves frèvoles barraques estaven gairebé enganxades al mar i a l'hivern, amb els temporals, les onades les copejaven i de vegades les destrossaven.

Aquesta gent passava gana perquè amb massa freqüència els homes, que solien treballar com a estibadors al port, no aconseguien treball, i llavors, quan la família no tenia per menjar, alguns enviaven els nens a pidolar pels voltants de les esglésies més importants de Barcelona. Moltes d'aquestes criatures mai no van ser escolaritzades. A causa d'aquesta pobresa extrema tot tipus de malalties s'apoderaven d'ells, sobretot dels nens i de la gent gran, sempre els més vulnerables.

No era fàcil que mantinguessin una higiene mínima perquè amb prou feines disposaven d'aigua. No oblidaré mai la imatge d'aquelles fràgils nenes traginant recipients vells i escrostonats, gairebé més grans que elles, per portar aigua de la font a les seves barraques, ni la de les seves mares, que s'escarrassaven en la tasca impossible de netejar aquelles cofurnes.

En aquells temps, quan els visitava com a metge, qui m'acompanyava com a infermera era una germana d'en Pasqual Maragall. En Pasqual també es va involucrar en aquesta experiència i això va permetre que ens coneguéssim i ens féssim més tard molt amics.

Ell, com molts d'altres estudiants d'origen burgès, se sentia molt afectat al veure aquelles situacions brutals de misèria en què vivien els immigrants que venien a Barcelona fugint de la gana que assolava els llocs d'on procedien. Maragall va ser un excel·lent alcalde per a Barcelona i una molt bona persona, en el sentit més profund de la paraula. I un gran català, un gran espanyol i un gran socialista. Va transformar Barcelona, i molt especialment els barris obrers, incloent, per cert, el Somorrostro.

La meva anada a Suècia: el principi de l'exili

Com llavors jo ja xampurrejava una mica d'anglès, m'encarregava de realitzar alguns viatges fora d'Espanya per aconseguir fons per a la resistència antifeixista. A Suècia vam rebre molta ajuda per part del Partit Socialdemòcrata i del Partit Comunista. Els companys suecs sempre ens insistien que, si en algun moment ens trobàvem amb dificultats, consideréssim Suècia com la nostra casa. I així va ser. Jo mantenia els meus contactes a Suècia amb gent del Partit Socialdemòcrata i del Partit Comunista que havia

conegut a través de les referències que m'havia facilitat el meu primer viatge a Escandinàvia amb Joan Masana.

Va ser així com vaig conèixer la meva esposa. De seguida em vaig fixar en ella i en un dels meus viatges li vaig demanar que ens ajudés a portar determinades coses de Suècia a Espanya i a portar documents nostres perquè els coneguessin a Suècia. I ho va fer. Com a sueca no aixecava cap sospita. Es manejava en castellà. Va ser per a nosaltres un suport importantíssim.

Però no va ser ella el motiu pel qual em vaig anar d'Espanya. La batuda que la Brigada Político-social va realitzar l'agost del 62 i en la qual van caure molts dels meus companys em va forçar a haver d'anar-me de Catalunya i d'Espanya. Al desaparèixer, molts del meu entorn van creure que m'havien detingut, però jo m'havia anat d'Espanya.

Quan em vaig establir a Suècia vaig començar a comprendre en un sentit profund el que significava viure en democràcia. Per començar, hi havia una actitud cívica enorme, és a dir, el respecte pels altres en els espais compartits era absolut. Nosaltres encara omplíem d'escombraries els espais públics i no teníem el menor problema a ser sorollosos fins a extrems insòlits. Les diferències entre els seus hàbits i els nostres per facilitar la bona convivència resultaven llavors abismals.

Recordo un dia, poc després d'arribar, quan passejant per un parc un nano em va donar un cop de pilota en plena cara mentre jugava. Encara que no havia estat intencionat em vaig empipar moltíssim i el meu primer impuls va ser donar-li un bufetada, però el noi, amb una educació exquisida, es va presentar davant meu, es va disculpar amb mi i em va demanar si us plau que li retornés la pilota. En aquest moment em vaig avergonyir de mi mateix per

la lliçó que acabava de donar-me aquell nen... Una situació enormement incòmode, vaig pensar. Es tractava del procedir lògic, però la seva actitud es trobava en el pol oposat del món en el qual jo havia viscut fins llavors. En veure-ho des de fora em vaig adonar que la nostra societat era molt violenta.

A Suècia vaig continuar la meva formació, però en comptes d'ampliar els meus estudis de medicina fent l'especialització, vaig canviar de carrera i vaig començar a estudiar Economia Social perquè vaig rebre instruccions de la resistència antifeixista. Pensaven que Franco cauria en qualsevol moment i que es necessitaria gent per organitzar la sanitat i l'Estat de Benestar. El propi govern suec em va posar en contacte perquè continués amb la meva formació amb Gunnar Myrdal, a qui van concedir el Premi Nobel d'Economia anys més tard, just un any abans que morís Franco. També em va impressionar moltíssim la seva dona Alva Myrdal.

Vaig abandonar la meva vocació de metge per saber com organitzar l'Estat del Benestar, des de la sanitat fins a les escoles bressol. I així va ser com vaig començar a estudiar economia social.

Va ser una de les etapes de la meva vida amb major intensitat intel·lectual. Passava de medicina clínica, centrant-me en els individus, a intervenir per millorar el benestar i qualitat de vida de poblacions. I em va encantar la manera com els Myrdal entenien la necessitat d'intervenir a les diferents àrees com ara l'economia, les ciències polítiques, la sociologia i d'altres amb l'objectiu comú de millorar la societat. Apareixia ben clara aquella famosa frase de Karl Marx de la necessitat d'analitzar la societat com a pas per canviar-la. En Gunnar reia quan els economistes no el consideraven un economista i els politòlegs i sociòlegs tampoc no

el consideraven un polític o sociòleg. Deia que això era un bon senyal perquè ell era molt crític amb el caràcter excessivament disciplinari que caracteritzava el món universitari. Li van atorgar, com he dit, el premi Nobel d'Economia l'any 1974.

El fet que la meva esposa, Anneli Holttta, fos sueca, m'ha enriquit de moltes maneres. I una d'elles ha estat passar a ser part d'una família sueca encantadora de la qual vaig aprendre molt sobre la Suècia quotidiana i real. Vaig conèixer també moltes persones del Partit Socialdemòcrata suec, l'organització del qual i el seu sentit ètic de la política em van impressionar molt favorablement. Ser d'esquerres no era solament sostenir una ideologia sinó també una manera de comportar-se.

I també vaig conèixer i vaig admirar persones del Partit Comunista, entre ells, el Secretari General, el Sr. Carl-Henrik Hermansson. La meva esposa va traduir part del seu excel·lent llibre crític amb la societat sueca, del suec a l'anglès. Però la persona que m'ha influït més en la vida intel·lectual ha estat Walter Korpi, un dels pensadors més influents al món escandinau. El seu llibre més conegut ha estat *Democratic Class Struggle* (La lluita de classes democràtica), que és l'evolució teòrica més avançada de l'estratègia de canvi en el capitalisme avançat. És, des del meu punt de vista, l'analista més precís de la realitat actual, i més influent a la socialdemocràcia sueca. I és una de les persones que m'ha influenciat més. M'honora amb la seva amistat i és un plaer veure'l a ell i a la seva esposa quan visito Suècia.

La meva admiració pel model suec no va ser acrítica. Vaig escriure més tard un llibre crític amb l'excessiu poder que el funcionariat tenia en el disseny de polítiques públiques. Però fins i tot, en aquest acte, va passar quelcom que va ajudar al fet que no diluís la meva atracció cap al model suec. El Ministre de Sanitat

suec va comprar deu mil exemplars i els va distribuir entre tots els funcionaris de l'Estat suec. No crec que això succeís a cap dels altres països en els quals he viscut.

L'etapa britànica

I així va ser també com, després d'estudiar economia, vaig continuar amb el meu aprenentatge a la Gran Bretanya, a on vaig realitzar els meus estudis en Polítiques Públiques i Socials. Va ser a suggeriment de Gunnar Myrdal que vaig anar a la London School of Economics a estudiar amb Richard Titmuss, una altra persona que va tenir una enorme influència en mi. Richard Titmuss va ser el que va establir les Polítiques Socials com a àrea de coneixement científic. La seva escola va establir les eines teòriques perquè la missió d'un Estat d'atendre la justícia social, el benestar social de la seva població en el sentit material i l'ordre social fos una realitat tangible. Va ser una experiència interessant.

La meva anada a les Amèriques

Vaig continuar ampliant la meva formació a Oxford una temporada curta i després a la Universitat d'Edimburg, a on vaig realitzar estudis de política i gestió sanitària a l'Usher Institute. Allà vaig fer un estudi que va cridar l'atenció a nivell internacional i va ser llavors quan em van convidar l'any 1965 a la Universitat Johns Hopkins dels Estats Units, a on em vaig doctorar i em van oferir d'incorporar-me al cos docent. Tot el temps que he viscut als Estats Units, un país d'immigrants, he participat activament tant a la seva vida acadèmica com política.

També vaig passar llargues temporades a Amèrica Llatina perquè és cert que els espanyols sentim una relació molt especial i propera amb la gent d'Amèrica Llatina. A més a més, les meves

tietes Amalia i Amparo, les germanes de la meva mare, seguien vivint a Veneçuela des que van haver d'anar-se'n d'Espanya. Havien establert una escola d'art i estaven integrades en aquell país. La seva llar era allà.

Entre 1970 i 1973 vaig ser assessor del president xilè democràtic, Salvador Allende, fins que el cop d'estat de Pinochet, el general admirador de Franco, el va enderrocar. L'experiència xilena em va resultar molt valuosa però també molt dolorosa personalment perquè vaig viure per segon cop a la meva vida la implantació d'una dictadura amb tot el que això significa.

El govern de Cuba també em va convidar perquè els assessorés en el desenvolupament dels seus serveis sanitaris, un dels grans assoliments de la revolució cubana. He treballat també amb governs socialdemòcrates a Suècia i amb la Casa Blanca als EUA en la reforma sanitària dirigida per la senyora Clinton a petició de la Rainbow Coalition, l'esquerra nord-americana. Però la meva il·lusió sempre va ser tornar a Espanya. Durant la meva estada als EUA, durant la dictadura, no deixaven de doldre'm les terribles notícies que m'arribaven sobre el règim feixista, tan fidel als seus orígens, que seguia governant el meu país des de feia més de 30 anys. L'execució d'opositors, la tortura i les condemes a mort van continuar fins a l'últim dia de la vida de Franco.

Com per aquelles dates jo era una persona bastant coneguda als EUA a causa de la meva activitat professional, vaig utilitzar el meu prestigi per qüestionar que un país –com els EUA- que havia fet tant per derrotar el feixisme a Europa estigués ajudant un dictador feixista que va ascendir al poder, entre d'altres coses, gràcies a l'ajuda de Hitler. Això em va convertir en enemic de l'ambaixada espanyola als EUA durant la dictadura.

Fora d'Espanya, vaig col·laborar amb el Partit Comunista d'Espanya (PCE) perquè l'FLP ja no tenia cap representació internacional i els comunistes eren els que dirigien llavors la resistència enfront de la dictadura. Va ser així com vaig conèixer el Manolo Azcárate, la persona de contacte amb el PCE que jo vaig tenir tots aquells anys. Entre molts d'altres mèrits té el d'haver organitzat la resistència a la invasió hitleriana a la zona francesa ocupada. I entre el 1964 i fins al 1981, quan Carrillo el va expulsar del partit, va ser el responsable de les Relacions Internacionals del PCE.

La seva integritat m'impresionava i això el va fer per a mi una de les persones més atractives que he conegut a la meua vida. Sempre va portar amb la màxima discreció la nostra relació. A través d'ell vaig conèixer en Santiago Carrillo. En Manolo m'havia demanat que intentés organitzar una visita de Santiago Carrillo als EUA i al món polític de Washington.

Al costat del meu amic David Harvey, llavors professor de Geografia Humana a la universitat a on jo també feia classes de Polítiques Públiques, vam visitar el president de la nostra universitat, la Johns Hopkins University, i li vam proposar que convidés el Secretari General del PCE. L'abril del 77 s'havia legalitzat el Partit Comunista a Espanya. I Carrillo, defensor de l'eurocomunisme, estava en una situació de gran tensió amb la Unió Soviètica.

Al president de la universitat de Hopkins li va semblar una idea excel·lent. Es tractava del primer cop que el secretari general d'un partit comunista era convidat a Hopkins i als EUA. La visita es va organitzar, incloent una reunió amb la plana major del Departament d'Estat del Govern Federal dels EUA al SAIS, l'Escola d'Estudis Internacionals Avançats Paul H. Nitze de la

Johns Hopkins University, un centre que tradicionalment ha estat molt proper a aquest departament d'Estat (el Ministeri d'Afers exteriors) del Govern Federal dels EUA. Vaig acompanyar en Santiago durant tota la visita, a petició seva, com a traductor.

Em vaig alegrar del distanciament del PCE de la Unió Soviètica. Però vam tenir també bastants desacords. I, més tard, es va molestar amb mi per haver definit la transició a Espanya com immodèlica. Va deixar de parlar-me, encara que, mesos abans de morir, em va enviar una carta agraint-me que continués escrivint i enviant-li els meus articles.

Ara que coneixem una mica més la seva controvertida actuació durant la transició, s'ha escrit molt sobre ell. No estic d'acord amb moltes de les crítiques que se n'han fet. Naturalment que va tenir molts defectes. I li va molestar moltíssim la meua crítica de la transició. Però l'arrel de la seva personalitat era fruit de la seva vida en una cultura comunista caracteritzada per una enorme rigidesa, que resolia problemes només amb sancions, creant un procés molt empobridor. Vaig col·laborar amb el Partit Comunista, cosa de la qual m'enorgulleixo. I vaig tenir l'oportunitat de discutir amb ell sobre diversos temes, incloent la Unió Soviètica. Jo vaig conèixer aquell país i vaig escriure un llibre sobre la *Seguretat Social i la Medicina a la URSS*, subtitulat *Una crítica marxista*, que va generar una expulsió d'aquell país, motiu pel qual vaig ser nomenat “persona non grata” per part del govern Breznev.

Ara bé, dono la raó al meu pare –que era socialista- quan afirmava que els militants dels partits comunistes són sempre dels que més hi posen el coll i els que han fet més pels seus països a la segona part del segle XX, i que la gran majoria de les millores socials que s'han aconseguit han estat gràcies a l'enorme compromís i sacrifici

d'aquestes persones. Però també tenia raó el meu pare quan deia que la majoria dels seus dirigents no han estat sempre a l'altura de les seves bases en molts períodes de la seva història.

Al PSOE també el vaig ajudar i vaig col·laborar amb ells. El primer del PSOE que va venir a veure'm als EUA va ser l'Alfonso Guerra. En certa manera, sense jo voler-ho, la meua casa als EUA es va convertir en el centre de referència de les esquerres a l'exili. La meua esposa reia perquè semblava que érem l'Ambaixada Republicana a EUA.

Quan va venir la democràcia, vaig passar de persona non grata de l'ambaixada a ser-hi ben rebut. Vaig ajudar el millor ambaixador que ha tingut Espanya als EUA, en Santiago Roldán, en les seves funcions, fins i tot a trobar seu per a la nova ambaixada. Vaig poder també veure com la profundament conservadora diplomàcia espanyola li feia la vida impossible. Santiago Roldán representava una altra Espanya, l'Espanya popular, la qual la diplomàcia hereva de la diplomàcia franquista no volia que fos coneguda als EUA.

El meu retorn a Espanya

Quan vaig poder per fi instal·lar-me de nou a Espanya, coneixent de primera mà el que hi passava, vaig escriure el llibre *Bienestar insuficiente, democracia incompleta: sobre lo que no se habla en nuestro país*. La tesi principal d'aquest llibre és que pot ser que no hi hagués una altra alternativa per portar Espanya d'una dictadura a la democràcia, però no es podia dir que aquella transició hagués estat modèlica, ja que el resultat distava molt de ser modèlic.

Quan vaig escriure el llibre creia que no hi havia una altra forma de dur a terme la Transició, però ara he pogut veure que hi va haver fallades molt importants. Aquell procés partia d'un enorme

desequilibri entre dues forces molt desiguals. D'una banda, la dreta, que controlava l'Estat i tots els ressorts del poder, inclosos els mitjans de comunicació. D'una altra, la gent d'esquerreres, que havia liderat les forces democràtiques, era a la presó, a la clandestinitat o a l'exili. No hi podia haver major desequilibri. És molt ingenu creure que d'aquesta situació vindria un procés exemplar i que la Constitució espanyola no reflectiria aquestes circumstàncies.

No cal dir que el motor del canvi van ser les mobilitzacions del moviment obrer de Barcelona, Bilbao, Madrid i molts centres urbans. Però el braç polític d'aquest moviment era molt feble. I d'aquí el gran desequilibri a la transició.

Per cert, no va ser gens fàcil tornar malgrat la meva trajectòria professional. El primer intent va tenir lloc a la Universitat Autònoma de Barcelona, durant els anys 80, ja amb Felipe González com a president del govern. Però va ser impossible perquè Convergència i Unió, amb tot el poder que tenia en aquells moments a Catalunya, es va mobilitzar per impedir-ho.

Com aquesta actuació de Convergència va suposar un escàndol polític amb una gran repercussió mediàtica, vaig rebre una oferta de la Universitat Complutense de Madrid a través del seu rector, Carlos Bustelo, perquè m'incorporés com a catedràtic extraordinari a la Facultat d'Econòmiques. Però, de nou, el factor polític va impulsar el canvi de rector, aquest cop molt proper ideològicament a Manuel Fraga, i es va tornar a avortar l'intent de reintegració.

Llavors em vaig presentar a l'oposició per guanyar la plaça de catedràtic d'Economia Aplicada de la Universitat de Barcelona i

la vaig aconseguir. I després també vaig guanyar la plaça de catedràtic de Ciències Polítiques a la Universitat Pompeu Fabra.

Quan per fi vaig poder tornar, tenia sentiments oposats. La tornada per a un exiliat al seu país resulta molt complicada; d'una banda, em sentia molt content d'estar entre la meua gent però, per una altra, em resultava molt difícil d'acceptar el que veia.

I el que es veu és la manca de cultura democràtica, després de tants anys de lluita de generacions anteriors, i també l'adaptació de molts dirigents de partits d'esqueres al poder institucional de manera que, un cop al poder, donen similars respostes davant la crisi que el PP, amb l'agreujant que fins i tot estableixen les bases perquè quan el PP governi de nou, afebleixi encara més els drets socials que s'han aconseguit amb l'enorme sacrifici de diverses generacions.

Mentrestant, els grups financers i econòmics que exercien una enorme influència sobre l'Estat dictatorial continuen exercint-la de forma determinant. I a aquests grups s'hi han afegit els nous grups econòmics, resultat de la privatització de les empreses públiques, repartides entre les elits dels partits governants.

La urgent i necessària segona Transició

No cal dir que a Espanya han tingut lloc molts canvis, millorant notablement el benestar i qualitat de vida de la població espanyola, canvis que han estat més accentuats en els anys en què van governar les esquerres a nivell central, autonòmic i municipal. Aquests canvis han estat menors a Catalunya, que ha estat governada durant la major part del període postfranquista democràtic per les dretes (una coalició d'un partit conservador-liberal i un partit cristianodemòcrata), sent Catalunya, juntament

amb Galícia, una de les parts d'Espanya a on les dretes han governat durant més temps.

Ara bé, encara que les esquerres governants (PSOE) van tenir major sensibilitat social i van donar suport a polítiques econòmiques més progressistes i redistributives que les dretes (PP, CiU i PNB), el fet és que durant la Gran Recessió van abandonar la seva vocació transformadora, adaptant-se i fent seves les polítiques neoliberals que havien caracteritzat les dretes, danyant enormement el benestar de les classes populars de les diferents nacions i pobles d'Espanya.

I és aquí a on la joventut de totes les edats s'ha de mobilitzar per continuar amb la lluita que van mantenir els seus pares i avis en circumstàncies molt més difícils, per aconseguir democràcia, justícia, benestar social i llibertat. Perquè el poc que teníem, resultat d'aquesta lluita dels nostres pares i avis, ens ho estan arrabassant.

D'aquí la meva gran alegria quan, per fi, va aparèixer una glopada d'aire fresc que es va convertir en un vendaval que està transformant aquest país. Va ser el moviment dels indignats, conegut també com el 15-M, que va denunciar la manca de democràcia en aquest país, la qual quedava molt ben definida amb l'eslògan de “no ens representen”, qüestionant fins i tot la legitimitat de les institucions democràtiques instrumentalitzades per poders econòmics i financers, que tenien al seu servei una classe política que no defensava els interessos de les classes populars. Aquestes estaven patint la imposició de polítiques impopulars que estaven danyant el seu benestar i qualitat de vida, polítiques que l'establishment polític i mediàtic del país justificava presentant-les com les úniques possibles. Juan Torres i el que havia estat el seu estudiant, Alberto Garzón, i jo vam

escriure un llibre, *Hay alternativas. Propuestas para crear empleo y bienestar social en España*²⁴, que documentava la mentida que aquest eslògan intentava promoure. En aquest llibre detallem com, per cada retallada de despesa pública social que els governs Zapatero primer i Rajoy després imposaven, hi havia altres alternatives que aquell establishment ocultava. El llibre va tenir un gran èxit i ens va alegrar moltíssim que la primera vegada que el moviment 15-M es va reunir a la plaça del Sol a Madrid agafessin aquest llibre, mostrant-lo als mitjans d'informació²⁵, com a part de la seva denúncia de la imposició d'aquelles polítiques.

Era lògic per tant que quan, més tard, van aparèixer noves esquerres al llarg del territori espanyol, donés suport completament a aquestes noves forces. Podemos, En Marea, En Comú Podem, Compromís, i d'altres, han representat forces amb clara vocació transformadora que només en tres anys han tingut un gran impacte polític en aquest país. I, juntament amb la renovada Izquierda Unida, han establert una coalició, Units Podem, a la qual estic ajudant, ja que suposen l'eix d'una agitació i mobilització que juntament amb els moviments socials poden transformar el país. Així ho desitjo i ho espero.

---

²⁴ Podeu consultar el llibre a <http://www.vnavarro.org/wp-content/uploads/2011/10/hayalternativas.pdf>

²⁵ Podeu veure la fotografia a <http://www.vnavarro.org/wp-content/uploads/2012/02/hayalternativas.jpg>